

Tonga

**LAO KI HE NGA AHI PAAKA MO E
NGA AHI FEITU‘U MALU‘I**

VAHE 13.03

Tohi Lao Fakatonutonu 2020

LAO KI HE NGAahi PAAKA MO E NGAahi FEITU'U MALU'I

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Kupu

Kupu

KONGA I - TALATEU	5
1 Hingoa Nounou.....	5
2 'UHINGA'i Lea.....	5
KONGA II – NGAahi PAAKA MO E NGAahi FEITU'U MALU'I	6
3 Fokotu'u 'o e ma'u mafai ki he ngaahi paaka mo e ngaahi feitu'u malu'i	6
4 Fanongonongo 'o e ngaahi paaka mo e ngaahi feitu'u malu'i.....	6
5 Ngaahi tu'utu'uni	6
6 Ngaahi mafai 'o e ma'u mafai	7
KONGA III - NGAahi PAAKA MO E NGAahi FEITU'U MALU'I	7
7 Ngaahi paaka.....	7
8 Ngaahi feitu'u malu'i.....	7
9 Ngaahi feitu'u tahi malu'i.....	8
10 Ngata'anga 'o e feitu'u malu'i.....	8
KONGA IV - NGAahi TU'UTU'UNI FAKAKATOA	8
11 Ngaahi hia.....	8
12 Mafai 'o e Fakamaau Polisi	8
13 Fakahaofi	9

SCHEDULE

ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

LAO KI HE NGAahi PAAKA MO E NGAahi FEITU'U MALU'I

KO HA LAO KE TU'UTU'UNI KI HE FOKOTU'U 'O HA MA'U MAFAI
KI HE NGAahi PAAKA MO E NGAahi FEITU'U MALU'I PEA KI
HONO FOKOTU'U, FAKATOLONGA MO PULE'I 'O E NGAahi PAAKA
MO E NGAahi FEITU'U MALU'I'

Kamata'anga [31 'o Ma'asi, 1977]

KONGA I - TALATEU

1 Hingoa Nounou

Ko e Lao ni 'e ui ko e Lao ki he Ngaahi Paaka mo e Ngaahi Feitu'u Malu'i.

2 'Uhinga'i Lea

'I he Lao ni, tuku kehe ko e tu'u'anga 'oku ne fiema'u makehe —

“**Ma'u Mafai**” ‘oku ‘uhinga ko e Ma'u Mafai ki he Ngaahi Paaka mo e Ngaahi Feitu'u Malu'i kuo fokotu'u koe'uhi ko e Lao ni;

“**Feitu'u Tahī Malu'i**” ‘oku ‘uhinga ko ha feitu'u malu'i 'i ha 'ēlia 'o e tahi;

“**Minisita**” ‘oku ‘uhinga ki he Minisita 'o e Fonua;

“**Paaka**” ‘oku ‘uhinga ko ha paaka kuo fokotu'u koe'uhi ko e pe fakatatau ki he Lao ni;

“**Feitu'u Malu'i**” ‘oku ‘uhinga ki ha feitu'u malu'i kuo fokotu'u koe'uhi ko e pe fakatatau ki he Lao ni; pea kau ki ai mo e ngaahi feitu'u tahi malu'i kuo fokotu'u koe'uhi ko e pe fakatatau ki he Lao ni.

KONGA II – MA'U MAFAI KI HE NGAahi PAAKA MO E NGAahi FEITU'U MALU'I

3 Fokotu'u 'o e ma'u mafai ki he ngaahi paaka mo e ngaahi feitu'u malu'i

- (1) Kuo pau ke fokotu'u ha Ma'u Mafai ki he Ngaahi Paaka mo e Ngaahi Feitu'u Malu'i 'a ia ko hono kau mēmipa mo e tokolahi 'e ala fakanofu mo fakapapau'i mei he taimi ki he taimi 'e he Kapineta.²
- (2) 'I he te'eki fakanofu mo fakapapau'i 'o fakatatau mo e kupusi'i (1) 'i heni, ko e Minisita 'o e Fonua kuo pau ko ia 'a e Ma'u Mafai pea kuo pau te ne ngaue'aki 'a e ngaahi mafai kotoa mo fai 'a e me'a kotoa koe'uhi ko e pea fakatatau ki he Lao ni, 'i he hingoa pea 'i he tu'unga 'o e Ma'u Mafai.

4 Fanongonongo 'o e ngaahi paaka mo e ngaahi feitu'u malu'i

- (1) Ko e Ma'u Mafai 'e ngofua mei he taimi ki he taimi 'i he loto ki ai 'a e Kapineta ke ne fanongonongo ha 'ēlia 'o e kekeke pe tahi ko ha paaka pe feitu'u malu'i koe'uhi ko e ngaahi kaveinga 'o e Lao ni pea 'i he founa tatau pē mo ia ke fanongonongo ha paaka pe feitu'u malu'i ke fakangata 'o 'oua 'e kei hoko atu.³
- (2) Ko e ngaahi fanongonongo kotoa pe koe'uhi ko e kupu ni kuo pau ke pulusi 'i he Kasete pea ke kau ai 'a 'eni —
 - (a) 'a e hingoa 'o e paaka pe feitu'u malu'i, 'i he founa ko 'eni, "Ko e paaka (hingoa)" pe "Ko e feitu'u malu'i (hingoa);"
 - (b) ko e ngaahi fakangatanga pea mo e ngaahi fakatapau, fakapalani pe fakamape 'o e 'ēlia kuo fanongonongo; pea
 - (c) ha palani ngatangata'anga mahino 'o e 'ēlia 'i he fekau'aki mo e feitu'u 'oku tu'u ai.
- (3) Ko e Ngaahi Paaka mo e Ngaahi Feitu'u Malu'i kuo pau ke lesisita mo lekooti 'o fakatatau mo e ngaahi tu'utu'uni 'o e Lao Kekeke.⁴

5 Ngaahi tu'utu'uni⁵

Ko e Ma'u Mafai 'e ngofua mei he taimi ki he taimi 'i he loto ki ai 'a e Kapineta ke fa'u 'a e ngaahi tu'utu'uni ki he kotoa pe ni'ihī 'o e ngaahi me'a ni —

- (a) tu'utu'uni 'o e ngaahi tu'unga mo e ngaahi fakangatanga 'a ia 'oku pehē 'e he Ma'u Mafai 'oku fiema'u ki hono malu'i, fakatolonga mo hono tauhi 'o e fakaenatula, fakahisitolia, fakasaientifiki pe ha ngaahi me'a mahu'inga kehe 'o ha paaka pe feitu'u malu'i;
- (b) tu'utu'uni 'a e ngaahi totongi mo e ngaahi totongi hilifaki ki he ngofua ki ha feitu'u malu'i pea 'i ha fekau'aki mo ha ngaue kuo fai pe naunau kuo fokotu'u 'i ha feitu'u malu'i pe paaka;

- (c) tu'utu'uni ki he ngaue'aki 'o ha kakai ki ha kaveinga 'a ia 'oku pehē 'e he Ma'u Mafai 'oku fiema'u pea ki he ngaahi me'a kotoa pē 'oku fekau'aki ki pe 'i he me'a felave'i mo ia;
- (d) tu'utu'uni 'a e ngaahi me'a kehe pehē 'o hangē ko ia 'oku taumu'a 'aki pe fiema'u ki hono fakalele kakato 'o e Lao ni pea mo hono pule'i totonu.

6 Ngaahi mafai 'o e ma'u mafai

'E fakalao ki he Ma'u Mafai ke fai 'a e kotoa pe ni'ihi 'o e ngaahi me'a ni —

- (a) ke fokotu'u 'a e ngaahi faka'ilonga, ngaahi maaka, ngaahi fakatokanga, ngaahi 'ā, ngaahi fale, pe ha fa'unga kehe 'e pehē 'e he Ma'u Mafai 'oku fiema'u kau ai mo e ngaahi hala, ngaahi hala iiki, ngaahi ngoue, ngaahi fauniteni mo e ala me'a pehē;
- (b) ke fai 'a e ngaahi aleapau pe ngaahi fa'ufa'u mo ha taha pe kakai pe ngaahi Potungaue 'a e Pule'anga ki he ngaahi kaveinga 'o hono fakahoko 'o ha taumu'a pe ha kaveinga 'o e Lao ni;
- (c) ke pule'i mo ngaue'aki 'i ha founa 'oku ne pehē 'oku fe'unga mo e ngaahi taumu'a 'o e Lao ni ha pa'anga 'e ma'u mai 'i he'ene ngaahi pa'anga pē mei he pa'anga vahe'i mai 'e he Fakataha Alea 'i he 'esitimeti fakata'u a e Pule'anga pe mei ha ma'u'anga pa'anga kehe;
- (d) ke fakanofu pe fakakau mo tautea pe fakamālōlō'i ha taha tatau 'i he ngaue tu'uma'u pe fakataimi ki ha kaveinga 'a ia 'oku pehē 'oku fe'unga;
- (e) ke 'oatu 'a e ngaahi fakatokanga, tatau ki he kakai kotoa pe ha taha pe kalasi 'o e kakai, 'i ha founa 'oku pehē 'oku taau.

KONGA III - NGAahi PAAKA MO E NGAahi FEITU'U MALU'I

7 Ngaahi paaka

Ko e paaka kotoa pē fakatatau ki ha ngaahi tu'unga mo e ngaahi fakangatangata 'a ia ko e Ma'u Mafai kuo ne tu'utu'uni kuo pau ke pule'i ki he lelei mo e fiefia'anga 'o e kakai 'o Tonga pea 'e 'i ai 'a e 'atā ki he hū mo e fakafiefia ai 'a e kakai kotoa.

8 Ngaahi feitu'u malu'i

Ko e feitu'u malu'i kotoa pē, fakatatau ki ha ngaahi tu'unga mo e ngaahi fakangatangata 'a ia ko e Ma'u Mafai kuo ne tu'utu'uni, kuo pau ke pule'i ki he malu'i, fakatolonga mo e tauhi 'o ha me'a mahu'inga 'o e feitu'u malu'i ko ia, pea ko e ngaahi me'a kotoa 'e fai 'i ai pea mo e hū ki ai kuo pau ke matu'aki fakatatau mo e ngaahi tu'unga mo e ngaahi fakangatangata ko ia.

9 Ngaahi feitu'u tahi malu'i

Ko e feitu'u tahi malu'i kotoa pē kuo pau ke pule'i ki he malu'i, fakatolonga mo e pule'i 'o ha me'a-mo'ui 'i he vai mo ha fa'ahinga me'a mo'ui pe me'a mate 'oku 'i ai.

10 Ngata'anga 'o e feitu'u malu'i

Ko e feitu'u malu'i kotoa pē kuo pau ke fakangatangata mahino pe 'ā'i mo ha palani 'o ia ke fokotu'u 'i ha papa fakatokanga 'a ia kuo pau ke fokotu'u 'i ha tu'unga 'ilonga ngofua 'i he feitu'u malu'i ko ia.

KONGA IV - NGAahi TU'UTU'UNI FAKAKATOA**11 Ngaahi hia**

'Ilonga ha taha 'a ia 'i he ta'e ma'u 'a e fakangofua 'a e Ma'u Mafai 'o ne loto ke fai 'a e ngaahi ngaue ko 'eni, 'a ia ko e —

- (a) liliu, maumau'i, faka'auha, 'ave pe 'i ha founga pe 'o kaunoa 'i ha fotunga pe me'a mo'ui pe me'a mate 'i he feitu'u malu'i pe paaka;
- (b) maumau'i, faka'auha, 'ave, tamate'i pe 'i ha founga 'o kaunoa 'i ha fakatokanga, 'ā, fale pe ha fa'unga pe me'a 'oku tupu 'i ha feitu'u malu'i pe paaka;
- (c) tuku, laku pe li'aki ha veve pe ha me'a 'i ha paaka pe feitu'u malu'i tuku kehe 'i ha feitu'u pe fa'o'anga kuo 'ai ki he kaveinga ko ia; pe
- (d) fakafaingata'a'ia'i, kaunoa pe talangata'a ki he ngaahi fakahinohino 'a ha taha kuo fakamafai'i 'e he Ma'u Mafai 'i ha paaka pe feitu'u malu'i 'i he fai hono fatongia; pe
- (e) fai ha maumau'i 'o e Lao ni pe maumau ha ngaahi tu'utu'uni kuo fai koe'uhi ko e Lao ni,

kuo pau ke tautea 'i ha'ane halaia ki ha mo'ua pa'anga 'o 'ikai laka hake 'i he \$500 pe ngaue pōpula 'i ha vaha'a taimi 'o 'ikai laka hake 'i he mahina 'e 3, pe fakatou'osi.⁶

12 Mafai 'o e Fakamaau Polisi

Ko e ngaahi faka'ilo kotoa pe koe'uhi ko e ngaahi maumau'i 'o e Lao ni pea mo ha ngaahi tu'utu'uni kuo fai 'i ai kuo pau ke fai 'e he Polisi, ko e Va'a Toutai 'a e Pule'anga ('a ia pe 'oku fekau'aki mo e ngaahi feitu'u tahi malu'i), pe ko e Ma'u Mafai pe, i he Fakamaau'anga Polisi pe ko ia 'i he vahefonua 'a ia 'e fai ai 'a e maumau ko ia.

13 Fakahaofi

He 'ikai ha me'a 'i he Lao ni ke ne uesia ha ngaahi tu'utu'uni 'i ha toe lao kehe.

FAKAMATALA FAKALAHI

¹ Tohi Lao Fakatonutonu 1988, Vahe 89 – Ngaahi Lao 11 ‘o e 1976 mo e 20 ‘o e 1988

Fakatonutonu ‘e he Lao 42 ‘o e 2010, kamata‘anga ‘aho 24 ‘o Novema, 2010

² Fakatonutonu ‘e he Lao 42 ‘o e 2010

³ Fakatonutonu ‘e he Ngaahi Lao 20 ‘o e 1988 mo e 42 ‘o e 2010

⁴ Vahe 46.02

⁵ Fakatonutonu ‘e he Lao 42 ‘o e 2010

⁶ Fakatonutonu ‘e he Lao 20 ‘o e 1988